

УДК 81'35=133.1

Станіслав О.В.

аспірантка кафедри французької філології Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУНКТУАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПИСЕМНОЇ МОВИ

*Роботу виконано на кафедрі французької
філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджуються визначальні принципи функціонування французької пунктуаційної системи. З'ясовуються напрямки її розвитку у сучасній французькій мові.

Ключові слова: пунктуація, інтонаційний, синтаксичний, семантичний принципи.

Stanislav O. Theoretical basis of punctuation in written French.

This article deals with are the main principles of the functioning of French punctuation. The tendencies of its development in modern French are investigated.

Key words: punctuation, semantic principle, syntactic principle, intonation principle.

Система нелітерних міжслівних знаків є однією з систем графічного оформлення писемного тексту як складного цілого. З огляду на це, функція пунктуаційних знаків у процесі позначення (кодування) певних аспектів структурної організації тексту повинна бути оптимальною, тобто не заважати, а тільки допомагати авторові втілювати свій задум, а читачеві – адекватно його розуміти.

Темою нашої розвідки є дослідження теоретичних основ функціонування французької пунктуаційної системи. Насамперед зазначимо, що система пунктуаційних знаків, прийнята у французькій мові, носить інтернаціональний характер, тобто функціонує (з незначними відмінностями) і в інших мовах та писемностях. Це свідчить про те, що пунктуація виконує функції, що є спільними для писемної мови загалом, тому функціонування цих знаків слід розглядати як результат довготривалої і складної взаємодії пунктуаційних систем у ряді мов.

Актуальність звернення до даної проблематики обумовлена тим, що теоретичній розробці питань пунктуації не приділялась, на нашу думку, належна увага. При цьому різні автори (Сансін А., Дамурет Ж., Допань А., Богомоллова О., Шигаревська Н., Веденіна Л.)

Завданням даної статті є з'ясування визначальних принципів французької пунктуаційної системи. Найбільш чітко намітилось три напрямки в розумінні основ пунктуації:

- інтонаційний (фонетичний);
- синтаксичний (структурний, граматичний);
- змістовий (семантичний, логічний).

Наявність цих трьох принципів обумовлена об'єктивним зв'язком змісту висловлювання з граматичною побудовою та інтонацією речення. Саме вони і складають теоретичну основу пунктуаційної системи в цілому. Всі три аспекти взаємозв'язані. Однак, у залежності від того, яка з вказаних ознак узята за визначальну, розрізняються три напрямки у розумінні теоретичних засад пунктуації.

У силу своєї фонетичної природи знаки пунктуації опираються на інтонацію. **Інтонаційний** принцип бере витoki з античної риторики, коли графічно маркувались паузи в ораторському мовленні. Кореляція пунктуаційних знаків з інтонаційними параметрами має досить глибокий семіотичний зміст, це не просто зв'язок із структурою періоду. Деякі з знаків відповідають інтонації переліку, інші – інтонації пояснення, чи то просто паузі.

Представники інтонаційної теорії (Востоков А., Пешковський А., Булаховський Л., Щерба Л., Петерсон М.) висунули положення про те, що знаки пунктуації служать для позначення ритміки та мелодики речення, тобто фразової інтонації. Щерба Л.В. висловив думку, що, оскільки через ритмомелодику передаються різноманітні змістові відтінки, то пунктуація має двоякий характер: фонетичний та ідеографічний.

Дослідник Востоков А. розглядає пунктуацію як пряме відображення інтонації, чим ставить у пряму залежність пунктуаційної системи від останньої. У зв'язку з цим вчений проводить класифікацію даних графем, що ґрунтується на інтонації та на кількісному співвідношенні між окремими знаками. Для прикладу:

- 1) кома позначає найкоротшу зупинку голосу (,);
- 2) крапка з комою – зупинка в два рази довша, аніж у коми (;);
- 3) двокрапка – пауза втричі довша, ніж у коми (:);
- 4) крапка вказує на найдовшу паузу, вчетверо довшу, аніж у коми (.).

Классовський В. у своїй книзі “Знаки препинания в пяти важнейших языках” [2;59-61], з'ясовуючи основи пунктуації в російській, німецькій, французькій, англійській та італійській мовах, приходять до висновку, що перша (німецько-російська) система

міжслівних знаків базується на більш логічних аспектах речення, друга (французька, англійська, італійська) – на природних паузах усного мовлення. В одній переважає логіка над живою акустикою, в іншій вони намагаються досягти взаємної рівноваги [3;85].

У спеціальних роботах французького лінгвіста Ж.Дамурета, присвячених класифікації та систематизації вживання пунктуаційних знаків, власне інтонаційний принцип є визначальним. Усі знаки розподіляються автором на дві групи у залежності від їх інтонаційної функції: паузальні (*signes pausaux*) і мелодійні (*signes mélodiques*) [6;10]. До знаків, що позначають паузу, автор відносить крапку, крапку з комою і кому; до знаків, що співвідносяться з мелодикою - знак запитання, знак оклику, багатокрапку, двокрапку, тире, лапки, дужки. Не дивлячись на те, що, на думку Ж.Дамурета, всі знаки корелюють і з паузою, і з мелодикою, однак одна з цих двох функцій є для певного знака головною.

На значення інтонаційного принципу для французької пунктуаційної системи вказував дослідник Допань А.. Він також розрізняв паузальні та мелодійні знаки, але разом з тим, вчений залучає і синтаксис речення.

Повністю побудувати систему пунктуації, що базується на інтонації, нереально, проте й ігнорувати її роль, яка пов'язана з озвучуванням тексту, навряд чи правомірно.

Основу французької пунктуації не можна вбачати в інтонації. Адже сама інтонація “виступає як щось залежне, а не основоположне” [1;18]. Вона слугує формою членування висловлювання, а не тією змістовою базою, що визначає форму вираження. Знак запитання ставиться не тому, що речення має висхідне завершення (воно може бути і спадним), а тому, що перед нами речення певного комунікативного типу – питальне. У французькій мові кома не вживається перед додатковим підрядним реченням не тому, що там немає паузи, а тому, що синтаксичні зв'язки, які виражають у даній мові додаткові відношення, належать до розряду обов'язкових при більшості дієслів.

Окрім цього, у писемній мові графічно відокремлюються (або виділяються) не синтагми (інтонаційні групи), а речення та члени речення, що ґрунтується на змістовій і граматичній структурі фрази. Знаки і інтонація – засоби паралельні, але не взаємовизначальні (за незначним винятком, коли знак ставиться для позначення особливої інтонації). У певних умовах “інтонаційні” знаки необхідні, вони є показниками розвинутої пунктуаційної системи в цілому, оскільки слугують збагаченню засобів передачі складних думок та емоцій.

Інтонація, зазвичай, це річ суб'єктивна, індивідуальна. Пунктуація, побудована лише на інтонаційній основі, не набула б ніколи таких соціально значущих якостей, як стабільність та загальноприйнятність.

Стосовно **синтаксичного** принципу, то спочатку варто згадати, що пунктуація, як інтерпункція, виникла з необхідності розчленувати графічно писемну мову, яка являла собою

scriptio continua (злитне письмо). Першим етапом розвитку пунктуації був поділ писемної мови. Інакше кажучи, пунктуація виникла як графічне зображення складу тексту. Розчленовуючи текст, пунктуація розкриває зовнішню графічну композицію тексту; вона, насамперед, графічно виражає в тексті відношення цілого до частини. Так, крапка означає, що ми маємо справу з деяким відносно закінченим цілим; кома завжди вказує на несамотійну частину цілого, або на розміщення графічно виділених частин у складі цілого.

У результаті розвитку теоретичних уявлень про структуру простого і складного речень, синтаксичні відношення, засоби зв'язку, способи передачі авторської мови та мови персонажів й т.п. стає можливою орієнтація на синтаксичну основу мови. Відповідно з цим принципом пунктуація робить наочним синтаксичну будову мови, виділяючи окремі речення й частини речення.

Синтаксичного розуміння основ пунктуаційної системи дотримувались дослідники Греч І., Булич С., Грот Я.. Вони вважали, що дані знаки є, насамперед, показниками синтаксичного, структурного членування писемної мови. Саме цей принцип забезпечує сучасній пунктуації стабільність та обов'язковість.

До розряду синтаксично обумовлених можна віднести такі знаки, як крапка, що фіксує кінець речення; знаки, що позначають різноманітні видільні звороти (слова, словосполучення, сегментовані конструкції); знаки при однорідних членах речення й т.п. Вживання цих знаків досить регламентоване і стає; вони членують текст на граматично значущі частини, вказують на кінець викладу однієї думки та на початок викладу другої тощо.

Цей синтаксичний поділ мови у кінцевому підсумку відображає логічне, змістове членування, оскільки, граматично значущі частини співпадають з логічно значущими. Таким чином, синтаксична структура тісно пов'язана зі змістовою стороною мови, тому що призначення будь-якої синтаксичної структури – передати певну інформацію, думку.

Представники **семантичного** напрямку (Абакумов С., Шапіро О., Валгіна І., Дамурет Ж., Сансін А.) притримуються думки, що знаки пунктуації безпосередньо виконують змістову роль, вказуючи на змістове членування і взаємозв'язок думок, і виражають різноманітні додаткові семантичні відтінки. Семантичне розуміння основ пунктуації називають, окрім змістового, ще логічним та ідеографічним (від гр. *idea* – ідея, поняття і *grapho* – пишу).

Шапіро О. пов'язує цей принцип з тим, що розділові знаки, графічно ділячи висловлювання, позначають такі відношення, які не можуть бути виражені ні лексичними, ні синтаксичними засобами [4;86]. Тобто, пунктуаційні знаки здійснюють змісторозрізнявальну (диференційну) функцію у певних умовах контексту, коли заданий зміст може бути реалізований лише при опорі на дані знаки.

Змістовий принцип у розставленні пунктуаційних знаків виявляється особливо вочевидь при такому складному синтаксичному явищі, як відокремлення, а також при приєднувальних конструкціях. Значення уточнення, конкретизації, значення додаткового, побіжного повідомлення, підкреслення всіляких деталей і т.д. – все це передається на письмі видільними знаками. Пунктуаційні знаки допомагають тому, хто пише (адже він не володіє іншими засобами виділення) передати дуже тонкі змістові особливості, загострити увагу читача на важливих деталях, підкреслити їх значущість та виразність. Знаки, розставлені згідно семантичного принципу, являються зовнішнім, що диктується властивостями писемної мови, засобом оформлення різнопланових у структурному, семантичному, інтонаційному і стилістичному відношенні конструкцій. Як засвідчують приклади, змістовий принцип допускає використання так званих авторських знаків, що вказує на їх деяку суб'єктивність, нестабільність, індивідуальність.

Розглянувши основні теоретичні положення засад пунктуаційної системи взагалі, можна дійти висновку, що у формуванні плану змісту пунктуаційної системи французької мови беруть участь складові різних рівнів – інтонаційні (фонетичні), семантичні (змістові), синтаксичні (структурні), що своєрідно проявляються у процесі еволюції писемної системи.

Пунктуація сучасної французької мови не відображає якогось одного єдиного принципу, а носить компромісний характер, тобто всі три принципи представлені в ній і взаємозв'язані між собою. Приміром, розглянемо два речення:

Les technologies de l'information et de la communication font désormais partie de la vie de bon nombre de Français. L'Internet, le réseau des réseaux, est au coeur de cette révolution.

У даному випадку – крапка розділяє дві самостійні думки (аспект семантичний, змістовий, або логічний), для вираження котрих знадобилось два простих речення (аспект синтаксичний), завершеність і самостійність кожного з них виражається в інтонації кінця (аспект інтонаційний).

Структуру, зміст, інтонацію – все це відображає сучасна французька пунктуація. Писемна мова отримує можливість бути організованою досить чітко, визначено і разом з тим виразно. Найбільшим досягненням пунктуаційної системи є той факт, що всі три принципи діють в ній не відокремлено, а в єдності.

У подальшому розробка питань теорії пунктуації (з урахуванням історії) пішла шляхом виявлення не одного принципу, а комплексу принципів, а це в свою чергу дозволило лінгвістам об'єднати їх термінологічно.

При взаємодії трьох принципів (інтонаційного, змістового, синтаксичного) провідним для французької мови виступає **семантико-синтаксичний**, що й обумовлює використання пунктуаційних знаків; інтонаційна основа є додатковою, допоміжною. Семантико-

синтаксичний принцип пов'язаний зі специфікою взаємодії синтаксичних відносин з семантикою лексичних одиниць. Це пояснюється і характером взаємозв'язку синтаксичної структури, і лексичним наповненням одиниць мови, і порядком слідування та розміщення в тексті залежних один від одного елементів речення, і характером валентних якостей стержньових (опорних) частин словосполучення чи речення [5;10]. У визначенні цього принципу враховується і змістове вживання знаків, і використання їх з метою графічного позначення меж розділених або виділених засобами лексики та граматики різноманітних синтаксичних конструкцій.

Так, у французькій мові частини складнопідрядного комплексу не розділяються комою (на відміну від української чи російської мови), тому що головне речення не володіє ні змістовою, ні структурною завершеністю й вимагає поширення словом чи реченням. У даному випадку проявляється тісний семантичний і синтаксичний зв'язок частин складного речення, що відображається на пунктуації. Інтонаційна структура таких конструкцій залежить від ступені поширеності їх частин: непоширені частини, зазвичай, вимовляються суспіль, а поширені розділяються паузою.

Таким чином, визначальною основою французької пунктуаційної системи є специфічний характер взаємодії змістових (семантичних) і синтаксичних відносин у реченні та у зв'язному тексті. Це пояснюється тим, що для пунктуаційних знаків вихідною засадою є спроба зробити точним, зрозумілим і зручним для сприйняття писемне викладення думок. І на письмі, і в усному мовленні предметом інтересу власне і є оформлення змісту та його сприйняття.

Подальше наукове дослідження ми пов'яжемо з аналізом функціональних можливостей кожного пунктуаційного знака зокрема та системи в цілому на прикладах текстів різних стилів.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Валгина Н. Принципы русской пунктуации. – М.: Книга, 1972.
- 2.Классовский В. Знаки препинания в пяти важнейших языках. – СПб., 1882.
- 3.Фирсов П.П. Значение работы над интонацией для усвоения синтаксиса и пунктуации в школе. – М.: изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1962.
- 4.Шапиро А.Б. Современный рус. язык. Пунктуация. – М.: Просвещение, 1966.
- 5.Шигаревская Н.А. Основы французской пунктуации. – М.: Просвещение, 1975.
- 6.Damourette J. Traité de ponctuation moderne. – P.: Larousse, 1939.

Адреса для листування:

м. Луцьк, пр.Молоді 8а/903
тел. 78-05-65 (дом.)

*Статтю подано до
редколегії
21.01.2005р.*